

Јован Јањић*

Институт за политичке студије, Београд

РЕХАБИЛИТОВАЊЕ НДХ УМАЊИВАЊЕМ БРОЈА ЖРТАВА У ЈАСЕНОВЦУ**

Сажетак

За разлику од Немачке, која је на више начина исказала и преузела одговорност за Други светски рат – кроз изјаве њених представника, исплате репарација и материјалне сатисфакције жртвама рата, али и на разне симболичне начине (одавањем поште жртвама), од којих је најпознатији онај из 1971. године, када је њен тадашњи канцелар Вили Брант, приликом званичне посете Пољској, клекао пред спомеником Пољацима палим у Другом светском рату као жртве нацизма – Хрватска избегава да искаже одговорност за злочине, поготово за злочин геноцида Независне Државе Хрватске (НДХ), сараднице нацистичке Немачке. Притом, савремена Хрватска (њена историографија, публицистика и њени знаничници) настоји да умањи број жртава страдалих под патронатом усташке клерофашистичке државе, посебно у једном од највећих логора у окупираној Европи, у Јасеновцу. На тај начин, ревизијом историје, рехабилитује се НДХ. А тиме се, пре свега, онемогућава историјско помирење између потомака жртва и потомака починиоца злочина геноцида. Одражава се то на укупне односе између Срба и Хрвата.

Кључне речи: Други светски рат, Независна Држава Хрватска (НДХ), Јасеновац, геноцид, злочини, жртве

* Имејл-адреса: jovanradj@gmail.com.

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

УВОД

Суочена с последицама Другог светског рата, Генерална скупштина Уједињених нација 9. децембра 1948. године, Резолуцијом бр. 260А (III), једногласно је усвојила Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида. Она је ступила на снагу 12. јануара 1951. године. Према овој конвенцији (члан II), под геноцидом се подразумева било које дело почињено с намером да се потпуно или делимично уништи једна национална, етничка, расна или верска група.

„С обзиром да је Генерална скупштина Уједињених нација својом резолуцијом 96 (I) од 11. децембра 1946. године, прогласила да је по међународном праву геноцид злочин осуђен од цивилизованог света, и у супротности са духом и циљевима Уједињених нација”, да он „наноси велике губитке човечанству” и да се прокламује „обавезна међународна сарадња у циљу ослобађања човечанства таквог страшног зла”, како се то истиче у преамбули Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида, ниједној држави није у интересу да носи хипотеку „злочина међународног права”, уколико је он учињен под њеним окриљем. Није то у интересу ни државе која мање или више баштини и промовише наслеђе и тековине државе које је спроводила геноцид.

Историјске чињенице – упркос настојањима оних којима то не иде у прилог да се оне релативизују и побију – недвосмислено указују да је клерофашистичка Независна Држава Хрватска¹ спроводила геноцид над сопственим грађанима, само зато што су другачије националне, етничке, верске и политичке/идеолошке припадности.

На подручју НДХ налазио се, по страдању, највећи концентрациони логор у Европи који није организовала нацистичка Немачка – логор Јасеновац, у који су довођениљуди

¹ У одређењу НДХ као типа државе мора се поћи од чињенице да је она основана с благословом и да је постојала под покровитељством Римокатоличке цркве (надбискупи загребачки Алојзије Степинац и врхбосански Иван Шарић отворено су подржавали усташки режим, што се може видети и по писмима која су упућивали усташком поглавнику Анти Павелићу, као и по разним видовима њихове активности), па је већ по томе, а додатно и по снажној улози Римокатоличке цркве на њеном подручју, задобила карактер – клерикалне државе. Надаље, пошто је у њеној организацији власти, у државном и уопште у друштвеном поретку успостављен нацистички концепт, она је била – расистичка држава. Поред тога, функционисала је и као – тоталитарна држава, заснована на великодржавном заједништву етничког капитала и државе. С обзиром на све то, она се налазила на размеђу између клерофашистичке и клеронацистичке државе.

из свих крајева земље тада под влашћу те клерофашистичке државе (Cvetković 2019, 100).

Након разградње Југославије – на чему су, у садејству са другим сецесионистичким снагама у земљи и уз подстицај и помоћ из иностранства увелико радиле политичке гарнитуре Хрватске – настаје нова, самостална и независна држава Хрватска. Под њеним окриљем, или, пак, то она сама чини, рехабилитују се високопозициониране личности у систему власти усташке државе, умањује се улога те државне творевине на страни нацистичко-фашистичке коалиције у Другом светском рату и умањује се трагични биланс жртава и страдања на подручју НДХ. Спроводи се процес ревизије историје.

СВЕДОЧЕЊА И ИЗВЕШТАЈИ О МАСОВНОМ СТРАДАЊУ СРБА У НДХ

Страдање Срба у Другом светском рату на подручју НДХ, као и других етничких заједница и припадника других народа који су означени као „реметилачки фактор” у систему усташке власти, било је таквих размера да су о њему с гнушањем према починиоцима писали тадашњи високи официри и чиновници немачког Трећег рајха и да се о томе извештавало и кроз дипломатску пошту.

Немачки дипломата, координатор војне и цивилне власти за Балкан, Херман Нојбахер у свом делу *Специјални задатак Балкан* (у оригиналу *Специјални задатак Југоисток 1940-1945*) пише да хрватски поход уништавања православних Срба „спада у најужаснија масовна убијања светске историје” (Nojbaheг 2007, 85).

Он предочава сазнања до којих је дошао и износи процену о броју побијених Срба у НДХ, па каже: „Када усташке вође причају да су заклали један милион православних Срба – укључујући и бебе, децу, жене и старце – то је онда, по мени, претеривање и самохвалисање. На основу извештаја који су стигли до мене, процењујем да број невиних, ненаоружаних, закланих Срба износи око 750.000” (13). На другом месту својих мемоара он наглашава да је ужасне, окрутне злочине „усташки режим извршио над стотинама хиљада православних Срба” (22).

Заповедник Главног безбедносног уреда Трећег рајха у Берлину Рајнхард Хајдрих у свом реферату упућеном Рајхсфиреру СС и шефу Гестапоа Хајнриху Химлеру, почетком фебруара 1942. пише: „Број православаца које су Хрвати поклали и садистичким методама мучили до смрти мора до сада бити процењен на 300.000 људи” (Koljanin 2020, 28).

Тако, он износи чврсту процену да је само за првих десет месеци рата на подручју НДХ мученички пострадао најмање 300.000 православних људи (Срба).

Док генерал-мајор СС-а Ернест Фика, две године касније, 16. марта 1944. извештава Хајнриха Химлера да су усташе у концентрационе логоре одвели 600-700.000 (политички) друкчије настројених и заклали „на балкански начин” (Vulajić 1994, 57).

Специјални опуномоћеник немачког Рајха у НДХ генерал Едмунд Глез фон Хорстенау не износи податке или процене о броју жртава, али, оставља сведочења о злочинима које су над Србима чиниле хрватске усташе. Он у тим својим сведочењима, која су нека врста мемоара, пише и о једној посети Јасеновцу. С обзиром на оно што је тамо видео, каже да су то „места страве и ужаса” (Horstenau 2007, 157). Пише да је у Јасеновцу „убијено много хиљада грађана ослобођене хрватске државе” (527). За њега, нацистичког генерала, успостављена клерофашистичка НДХ је „ослобођена хрватска држава”! Ипак, признаје да је у таквој држави убијено „много хиљада грађана”.

О усташким злочинима у Јасеновцу сведочења има и у италијанској историографији. У историјској књизи, писаној на основу архивске грађе, као и уз коришћење литературе на више језика, *Пут самостана: Анте Павелић и усташки тероризам од фашизма до Хладног рата* (Pino Adriano – Giorgio Cingolani, *La via dei conventi: Ante Pavelić e il terrorismo ustascia dal Fascismo alla Guerra Fredda*) налази се сведочење Љубе Милоша, једног од команданата у Јасеновацу, да су у ту довођени људи са одлуком о слању у логор и људи без икакве писане одлуке. „Они са писаном одлуком су одмах завођени у картотеку логора, они без одлуке нису ни забележени. Ових других је било далеко више и они су одмах убијани. Међу онима који су долазили са документом (пресуда о упућивању у логор) било је осуђених на различите временске казне, од

шест месеци до три године (то су били махом Хрвати). Они који би долазили са казном на три године у већини случајева су такође убијени” (Adriano – Cingolani 2011, 257).

Ту је и сведочење Егона Бергера, једно време затвореног у овом логору: „Радио сам у Јасеновцу као сарадник (логораш који сарађује са усташама и обично организује друге логораше за рад... – прим. аут.), отпочео сам у децембру 1941. и у то време, заједно са другим сарадницима, дневно сам спаљивао лешеве 200 до 300 жртава...” Бергер наводи да су жртве, повезане жицом, убијане ударцем у теме. Усташе су некада терале рођаке и чланове породице да се међусобно убију пред јамом у коју би одмах упадали... (258).

Усташке власти нису скривале своје геноцидне намере према Србима. О томе сведоче и бугарски извори из Другог светског рата. Неколико њих превео је на српски језик др Петар Драгишић, научни саветник Института за новију историју у Београду.

У Дневнику бугарског ратног премијера Богдана Филова записано је признање усташког поглавника Анте Павелића о убиству 400.000 Срба у НДХ до пролећа 1942. године и план усташких власти да се побије још толико преосталих Срба. Богдан Филов 22. априла 1942. записује: „По подне сам примио Дочу Христова², који је такође био са нашим депутатима у Загребу (...) Према Христову, господар ситуације у Хрватској је суштински био маршал Кватерник. Довољно би било да удари шаком о сто и да сви крену за њим. Иначе је био веома веран Павелићу и подржавао је његов ауторитет. Поредак у држави се одржавао неубичајеним усташким терором (...) Поглавник је признао да је, да би се обрачунало са Србима у Хрватској, морало бити убијено 400.000 људи. Остало је још толико, са којима ће се вероватно обрачунати на исти начин” (Dragišić 2021).

Након Другог светског рата Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача прави реконструкцију ратних дешавања у логору Јасеновац. Нове, комунистичке власти Југославије, а самим тим и Хрватске настоје да највећу одговорност за оснивање логора Јасеноваца и за спровођене злочина у њему пребаце на нацистичку Немачку. Тако, у закључку свог извештаја о

2 Народни посланик, а од 1943. године министар унутрашњих послова Бугарске.

злочинима у логору Јасеновац, Земаљска комисија Хрватске записује: „Овако планско, окрутно мучење и убијање људи сигурно још историја није забиљежила. Усташки злочинци поступали су точно по узору својих њемачких господара, они су најсавјесније извршавали њихова наређења, а све у једином циљу, да се наши народи што више истријебе а њима створи што већи животни простор” (Zemaljska komisija Hrvatske 1946, 83).

Земаљска комисија није могла да тачно утврди колико је било жртава у логору Јасеновац. Она у поднетом извештају констатује: „Усташе су на свом паничном бијегу из Јасеновца концем травња 1945. спалили или уништили сав материјал, који би могао пружити статистичке податке, да се утврди колико је заточеника страдало у Јасеновцу.

Тако су уништени сви регистри, именици, картотеке, књиге о економији, као и сви службени акти, који би нам, иако су се – према исказу свједока – водили нетачно, неуредно и несистематски, ипак могли пружити извјесне податке.

Није стога могуће да се одговори на питање колико је жртава страдало у Јасеновцу. Има врло мало заточеника, који су били у логору неко вријеме и који су пуштени на слободу, а нема их ни стотина, којима је успјело да се у задњи час пробију из логора.”

Комисија је установила да су у јасеновачки логор „стизали многи транспорти мушкараца, жена и дјеце, које су усташе или увели у логор, и тамо их ноћу ликвидирали, или их побили негдје у околици Јасеновца, а да их уопће нису ни увели у логор”.

У извештају се предочава „неких педесетак масовних злочина”, почињених у Јасеновцу, па се каже: „Ако броју жртава које су страдале код тих покоља, прибродимо оне заточенике који су страдали појединачно, добит ћемо цифру од око 500-600.000” (42).

Потом се напомиње: „Како је истакнуто, никада се неће моћи утврдити тачан број жртава, које је прогутао Јасеновац, али на основу свих испитивања, која је провела Земаљска комисија, може се закључити, да горњи број одговара стварности” (43).

ПРОЦЕНЕ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ВЛАСТИ О БРОЈУ ЖРТВА

По завршетку Другог светског рата југословенске власти излазе с подацима о људским жртвама. Чине то да би истакле југословенски допринос победи над фашизмом и да би поткрепиле своје захтеве за надокнаду ратне штете. Поводом заседања у Москви међусавезничке комисије за ратну штету, у којој су били представници Совјетског Савеза, САД и Велике Британије, лист *Борба*, орган Комунистичке партије Југославије, 30. јуна 1945. године, на насловној страни доноси текст с насловом „Југославија мора добити правичну накнаду за ратна пустошења”, у којем се каже: „Према прикупљеним подацима, Југославија је у току овога рата изгубила 1.685.000 становника, од којих је 1.401.460 грађанских и 283.540 војних лица, са просечном старошћу од 22 године” (Вакић 1945).

Касније су бројке кориговане. Тако, Савезни одбор СУБНОР-а 1964. године, у једном писму влади СР Немачке, наводи: „Биланс политике истребљивања народа Југославије у току Другог светског рата је следећи: 1.706.000 убијених, од којих 303.000 погинулих и 425.000 рањених Југословена који су се борили у јединицама НОВ, 935.921 грађанин Југославије пао је као жртва нацистичког терора, преко 200.000 југословенских грађана одведених у нацистичке логоре, од којих се мали број вратио жив у земљу. Људски губици Југославије износе 34 одсто од укупних губитака уједињених народа у Другом светском рату, изузев СССР и Пољске. Разним видовима терора и нацистичких прогона било је подвргнуто 23 одсто становника Југославије” (*Politika* 1964).

Презентоване бројке страдања у рату првенствено су биле окренуте ка спољњем свету. Окренутост ка унутрашњој јавности подразумевала би и да се да структура укупне бројке жртава у Југославији. То би подразумевало да се јасно каже где и од кога су све била страдања; колико је из којег народа и које националне мањине у Југославији било њихових припадника у служби окупатора, или ко је све користио стање окупације за чињење злочина, зарад остваривања неких својих националних или других интереса. Изношењем образложених релевантних чињеница показало би се да су

под окупацијом вођени и међунационални сукоби, а да је на подручју НДХ на делу био злочин геноцид над Србима, Јеврејима и Ромима... С обзиром на то да се масовност злочина и страдања у Јасеновцу није могла прикрити, у послератном периоду, у времену комунизма, о овом логору се говорило више него о другим стратиштима. На тај начин злочини су локализовани углавном на подручје система концентрационих логора Јасеновац. Тиме је, у перцепцији јавности, релативизирана масовност злочина чињених широм НДХ.

А све то било је у функцији од комунистичких власти прокламоване политике „братства и јединства” југословенских народа и народности (националних мањина).

Ипак, масовност злочина није се могла порећи. Тако, југословенски комунистички и државни лидер Јосип Броз Тито, на прослави 20-годишњице устанка народа Југославије, 1961. године, у (тадашњем) Титовом Ужицу, казује да су „усташки крвници” за време рата „побили на стотине хиљада Срба и хрватских родољуба” (Politika 1961).

Углавном је прихваћена процена да је у Јасеновцу убијено око 700.000 људи.

ИДЕОЛОШКИ ПРИСТУП ПОПИСУ ЖРТАВА РАТА

Иако су државне власти Југославије, одмах по завршетку рата, дале процену људских губитака, СУБНОР 1949. године креће у припреме за попис жртава претходног рата. Ангажоване су све структуре ове организације, од Савезног одбора до месних одбора. Штампан је формулар за прикупљање података о страдалим држављанима Југославије у Другом светском рату. Одборима и пописним комисијама давана су јасна упутства како попуњавати те образце. Тако, у распису који Земаљски одбор Савеза бораца НОР-а Босне и Херцеговине упућује обласним, среским и градским одборима објашњава се кога све треба пописати: „За попис долазе у обзир сви – погинули у борби, убијени од окупатора и домаћих издајника, умрли услед добивених рана, мучења, батињања и гладовања или на који други начин настрадали или нестали без трага у заробљеничким и концентрационим логорима, у изгнанству, на присилном раду, у збјеговима и сл.

– грађани (одрасли и дјеца, мушкарци и жене) у току Другог свјетског рата тј. [од] 6. априла 1941. год. до 10. маја 1945. год, који су до рата живјели на територији ФНРЈ или се родили или дошли у земљу после 6. априла 1941. год” (АЈ, 297, 259).

Попис, у организацији СУБНОР-а, одржан је почетком 1950. године³.

Према упутству Главног одбора СУБНОР-а Југославије, које је пренела штампа, жртвама рата сматрани су сви грађани који су изгубили живот „услед ратних узрока и околности”, уз битну напомену: уколико нису били „на страни окупатора или домаћих издајника” (Ворба 1950). Дакле, у попису жртава рата примењен је – идеолошки приступ.

Резултати овога пописа никада нису објављени.

Дванаест година касније, 1962. године, Државни секретаријат за спољне послове и Савезни секретаријат за финансије подносе Савезном извршном већу (СИВ) образложење о потреби обезбеђења документације о жртвама нацистичких прогона ради подношења одштетног захтева СР Немачкој. И сама политичка јавност била је заинтересована да се створи историјска документација и обраде статистички подаци о жртвама фашизма и о погинулима у Народоослободилачкој борби за целу земљу, на јединственим методолошким основама (Savezni zavod za statistiku [SZZS] 1966).

СИВ 10. јуна 1964. доноси одлуку да се изврши попис жртава рата. Према истој одлуци одређено је да попис организују и изведу пописне комисије. Сходно томе, 17. јуна 1964. формирана је Савезна пописна комисија. Организација пописа поверена је републичким комисијама. А обрада података Савезном заводу за статистику. Предвиђено је да се попис жртава рата обави на целој територији Југославије у новембру 1964. године.

Према датим методолошким поставкама, пописом је требало да се обухвати сваки држављанин Југославије који је у периоду од 6. априла 1941. (почетак рата) до 15. маја 1945. године (крај рата), као жртва фашистичког терора, односно као жртва рата:

– интерниран, затваран, депортован, одведен на

³ Није одржан у исто време у свим републикама и покрајинама. Погледати: *Politika*, *Beograd*, 26. januar 1950, str. 3; *Borba*, *Beograd*, 19. januar 1950, str. 2.

присилан рад или заробљен, без обзира да ли је убијен, погинуо, умро, нестало или преживео терор;

– погинуо као припадник југословенске војске у времену од 6. IV до 7. VII 1941;

– погинуо као припадник НОВ и ПОЈ или савезничких војних формација до 15. V 1945. или умро до 15. V 1946. од последица рањавања, повреда или болести задобијених у рату;

– погинуо као цивилно лице приликом бомбардовања у времену од 6. IV 1941. до 15. V 1945;

– убијен као цивилно лице под ударом директног терора непријатеља (окупатора) и његових сарадника у времену од 6. IV 1941. до 15. V 1945 (SZZS 1966, 5).

И овде се уочава – идеолошки приступ у попису жртава рата. Од бораца „као жртве фашистичког терора, односно као жртве рата” третирају се само припадници партизанских јединица (НОВ и ПОЈ) и савезничких (страних) војних формација; док се припадницима (бивше) југословенске војске такав статус даје само ако су погинули у прва три месеца рата, од 6. априла до 7. јула, до дана којег су послератне комунистичке власти означиле за Дан устанка у Србији, односно за дан почетка устанка у Југославији.

. Након обраде пописног материјала, Савезни завод за статистику, у августу 1966. године, у посебној публикацији (с назнаком „За интерну употребу”), исписује резултате пописа жртава рата 1941-1945. Уз изнете податке дају се „објашњења и напомене”, за које се у предговору наглашава да их „треба имати у виду” (3).

Проверавања извршеног пописа показала су да је у неким већим градским насељима дошло до пропуста, па је попис продужен до краја априла 1965.

Пописом је обухваћено укупно 1.007.172 жртава рата, од којих 597.323 смртно страдалих и 509.849 преживелих.

Оцењујући колико је попис обухватио жртава које су изгубиле живот, Савезна пописна комисија користила је расположиве податке о људским губицима Југославије у току Другог светског рата, а за ту сврху у Савезном заводу за статистику изграђена је и нова процена ратних губитака.

Савезна комисија тим поводом напомиње: „Према подацима Репарационе комисије при Влади ФНРЈ, Југославија је дала 1.700.000 људских жртава. Очигледно је да су подаци

Репарационе комисије и резултати пописа жртава рата 1941-1945. године неупоредиви. Подаци Репарационе комисије су збирни за све категорије жртава и за целу Југославију, те је немогуће конкретније поређење појединих цифара. Са сигурношћу се може тврдити да пописом нису регистроване све жртве рата. Међутим, не може се тачно утврдити колике су разлике између реалних цифара и резултата пописа жртава рата” (6).

Након званичне процене Репарационе комисије, објављено је још неколико процена о ратним жртвама у Југославији. Све те процене међусобно су се разликовале због унеколико различитих претпоставки, иако су у основи обрачуна примењени приближно исти методи.

Процена броја жртава рата рађена је на основу процењеног броја становника по полу и старости за 1948. годину, који је израчунат на основу расположивих података о броју становника из пописа 1931. и 1948. године и података о наталитету и морталитету у том раздобљу, под претпоставком да није било рата.

Разлика имеђу процењеног броја и броја добијеног пописом 1948. године износи 2.067.135. На основу пописа становништва 1931. и 1948. године, 1953. и 1961. године, процењено је да је у току рата и непосредно после њега, из Југославије емигрирало 500.000 Немаца и око 100.000 Југословена и Италијана. Када се од 2.067.135 одузме 600.000 емиграната, добија се губитак од 1.467.000 људи. Овај податак укључује непосредне ратне губитке и повећану смртност због тежих ратних услова (глад, патње у збеговима, болести). Притом, у извештају Савезног завода за статистику се напомиње да „удео сваких од ових двају група не може се израчунати егзактним путем, већ је могуће једино за грубу анализу поћи од одређених претпоставки”.

Затим се у извештају констатује да је тешко оценити колико је лица помрло у збеговима, колико од глади и зараза, али да се може претпоставити да су се те цифре износиле 300-350 хиљада. Даље се каже: „Нема података колико је квислинга погинуло у борбама против НОВ и КОЈ. Објављена је процена палих војника у свим непријатељским снагама заједно. Она броји 450 хиљада. Може се претпоставити да је од тога било најмање око 50 хиљада погинулих квислинга. Ако се узме у обзир да се од нацистичких прогона масовно

страдали Јевреји и Цигани, за које често у попису није имао ко дати податке, а нарочито за Цигане, може се претпоставити да је у попису остало необухваћено око 40 хиљада Јевреја и Цигана који су страдали као жртве рата” (7).

Када се све то узме у обзир, процењује се да је пописом требало обухватити 1.016.000 до 1.066.000 стадалих, а да је од тога обухваћено само 56-59 % жртава рата. Зато је Савезна пописна комисија оценила да је – „попис непотпун и да нема потребан ниво квалитета” (СЗС 1992).

Пошто је попис жртава рата чињен првенствено ради наплате ратне штете од Немачке, а исход је био далеко од очекиваног, односно од истицане бројке од 1.706.000 страдалих, одлучено је да се забрани његово коришћење и да се сав материјал преда Архиву Југославије на чување. Забрана је трајала готово 30 година. С протоком времена смањивана је могућност утврђивања правог броја страдалих због биолошког нестанка сведока, а тиме је и знатно отежана покренута ревизија пописа (Цветковић 2019, 95).

У марту 1992. године СИБ, ипак, узимајући у обзир релевантне вредности пописног материјала (без обзира што је он непотпун и што није потребног нивоа квалитета), донео је одлуку о престанку забране и наложио да материјал уреди и обради Савезни завод за статистику. Уињено је ти већ у марту и априлу 1992. Обухваћени су подаци о погинулим, убијеним, умрлим и несталим жртвама које се у попису појављују, односно за које постоји пописни материјал. Тако је формиран и компјутерски подржан регистар жртава рата према попису (СЗС 1992).

Иако „непотпун” и „нема потребан ниво квалитета”, попис жртава рата 1964. године послужио је, уз остале доступне изворе, Спомен-подручју Јасеновац да крене у поименичан попис страдалих у систему логора Јасеновац, према месту рођења жртве, односно према управној и територијалној подели СФРЈ на општине и градове из 1964. године (*Поименични попис жртава концентрацијског логора Јасеновац 1941-1945*. 2007, 8). Идући тим путем, ова установа 2007. године објавила је *Поименични попис жртава концентрацијског логора Јасеновац 1941-1945*. са до тада идентификоване 72.193 жртве.

Та бројка потом ће се допуњавати са наново сазнатим и утврђеним именима жртава уморених у току Другог светског

рата у систему логора Јасеновац.

Податке са пописа 1964. године узео је као основу за своју базу података о жртвама рата и Музеј жртава геноцида (МЖГ), у Београду. Овај музеј, такође, сваким новим документованим сазнањем допуњава поименични списак жртава рата 1941-1945. године. На дан 17. децембра 2021. године Музеј је у својој бази имао податке за 89.116 страдних у Јасеновцу. Притом, на списку жртава са подручја НДХ имао је и 4.070 особа код којих је наведено да су страдали у непознатом логору. Музејски саветник у овом музеју др Драган Цветковић каже: „С обзиром да према расположивим подацима за оне којима знамо логор страдања, Јасеновцу припада две трећине жртава, велика је вероватноћа да је и велики део ових особа изгубио живот у њему. Но, то је проблем који треба да решимо током процеса ревизије пописа, са проналажењем нових валидних информација о њима”⁴.

Проблем настаје злоупотребом резултата пописа из 1964. године – што се исказани резултати пописа, иако је и од самог извођача и обрађивача пописа назначено да је он „непотпун и да нема потребан ниво квалитета”, третирају као коначни резултати. А они то ни изблиза нису, што се види и по поименично пописаним жртвама, у међувремену.

РЕВИЗИЈА ИСТОРИЈЕ

Још док је на снази била забрана коришћења резултата пописа из 1964. године, до њих долази хрватски генерал-мајор др Фрањо Туђман, у то време директор Института за историју радничког покрета, који је он основао 1961. године у Загребу, а иза којег је формално стајао Централни комитет Савеза комуниста Хрватске. Он ове резултате настоји да искористи за обрачун са „јасеновачким митом”, како сам означава до тада утврђено и презентовано чињенично стање о злогласном логору. Туђман ће касније образлагати да је хтео да изведе „на чистац проблем јасеновачких жртава”, али за то – жали се – није добио потпору у тадашњем политичком водству Хрватске. По њему „претежити разлози” за то били су „у тадашњим политичким и међунационалним одношајима” (Tuđman 1989, 328).

⁴ Пише у допису овом аутору музејски саветник др Драган Цветковић.

Настојање да умањи размере злочина НДХ, а самим тим и број жртава у систему логора Јасеновац, Туђман демонстрира у својој књизи *Беспућа повијесне збиљности*, објављене 1989. године, у Загребу, у издању Накладног завода Матице хрватске. Он најпре иде на то да умањи изнету бројку о укупним људским губицима у Југославији за време Другог светског рата. Тим поводом пише: „Прихваћање и одржавање јасеновачког мита на његовој тобоже објективној разини (од око 700.000) било је за ширу јавност могуће у оквиру службено утврђене и непрестано понављане истине да су укупни изравни ратни губици у Југославији износили – чак и више од – 1.700.000 људских жртава”. А та бројка (од 1.700.000 жртава), како објашњава, постала је „сакросанктна”, јер, „у њену светост и неповредивост није се смјело уопће посумњати” (327).

Туђман Јасеновац представља као – радни логор. Али, не даје објашњење, ако је радни логор, зашто су у њега довођени и немоћни за рад: жене, стари и деца.

Није могуће порећи да је народ скупљан и довођен у логор; но, он и то релативизује, дајући овакво објашњење: „У логор су појединачно а понајвише у мањим скупинама од по неколико десетака или стотина допремане тисуће, па и десеци тисућа несретних људи, али и отпуштане, и отпремане у логоре и на рад у Њемачку. Заточеници су за све вријеме били исцрпљивани и мрцварени под невјеројатно тешким и нехигијенским увјетима на раду, а при том су били мучени и убијани за најмањи непослух појединачно – особито изнемогли и стари, а повремено, обично под изликом одмазде за погинуле усташе или за покушај бијега, били су звјерски убијани и у мањим или већим скупинама (на десетке па и стотине људи)”. Затим, с тако сложеном причом, закључује: „На тај начин у јасеновачком логору стварно је страдало неколико (вјеројатно 3-4) десетака тисућа заточеника. Понајвише Цигана, па Жидова и Срба а и Хрвата” (316).

Дакле, по Туђману, у Јасеновцу је, како каже, „вјеројатно”, страдало „само” – тридесет до четрдесет хиљада људи!

Он износи такву процену иако су, четврт века раније, и оним непотпуним државним пописом именоване 49.874 жртве.

Оно што је радио као научник, Фрањо Туђман капитализовао је као политичар. По урушавању комунизма, он ће постати предводник најјаче странке у Хрватској – Хрватске демократске заједнице (ХДЗ) – а онда и први председник самосталне Хрватске. На Првом опћем сабору ХДЗ, 24. и 25. фебруара 1990. године, у уводном говору, Туђман казује да „НДХ није била само пука `квислиншка творба` и `фашистички злочин`, већ и израз како повијесних тежњи хрватског народа за својом самосталном државом, тако и спознаја међународних чимбеника, у овом случају владе Хитлерове Њемачке” (Vučelić 1990).

Креће јавна рехабилитација НДХ!

И с позиције председника државе, ревизијом историје, Туђман настоји да умањи број жртава у НДХ. Тако, након заседања Хашке конференције о Југославији, 6. новембра 1991. године, он, како образлаже, „на темељу њемачких документационих материјала”, број жртава усташког геноцида у Јасеновцу смањује на – 20 хиљада (Bulajić 1994, 65).

У хрватској историографији, по урушавању комунизма, као релевантан прорачун броја жртава рата у Јасеновцу, углавном су узимане процене хрватског демографа Владимира Жерјавића. Он у књизи *Опсесије и мегаломаније око Јасеновца и Блајбурга. Губици становништва Југославије у Другом светском рату* (1992) пише да у својој претходној књизи *Губици становништва Југославије у Другом светском рату* (1989) није истраживао нити израчунавао колико је људи убијено у логору Јасеновац, али да се из његових прорачуна могло закључити да се ради о „око 100 тисућа”. А у књизи *Опсесије и мегаломаније око Јасеновца и Блајбурга* ту процену смањује на 83.000 жртава, од којих су 45.000 до 52.000 Срба, 13.000 Јевреја, 10.000 Рома, 10.000 Хрвата и 2.000 муслимана. Недуго потом, исте (1992) године, Жерјавић у *Часопису за савремену повијест* објављује чланак „Манипулације жртвама Другог свјетскога рата 1941-1945.” у којем делимично повећава претходно изнету бројку на 85.000, међу којима је 50.000 Срба, 13.000 Јевреја, 12.000 Хрвата и Муслимана и 10.000 Рома. Тако ће наводити и у својим потоњим чланцима и књигама (Geiger 2020, 519).

Бројку од 100.000 жртава у Јасеновцу у хрватској (антифашистичкој) јавности најупорније заступају Славко Голдштајн и Иво Голдштајн (529).

У међувремену јављали су се нови историчара или квази историчара који би да што више умање број жртава у НДХ. Тај тренд уочава се поготово откад је отворено кренуо процес разградње Југославије, осамдесетих година XX века, појачан у време грађанског рата, деведесетих година, а онда на припремљеном терену интензивиран, с почетком XXI века. Тако, извесни хрватски историчар мр Младен Ивезић, писац књига *Јасеновац. Бројке* (2003) и *Титов Јасеновац* (2014), у интерјуу за римокатолички лист *Глас Концила*, 2014. године, каже да је у логору Јасеновац „највјеројатније око 1.000 умрлих од свих узрока, највише наравно смрћу, па од тифуса и слично” (Vuković 2014).

Као на какво плодно тло 2010. године наишла је тврдња бившег усташе Илије Барбарића, настањеног у Аргентини, да је он, наводно, 1. маја 1945. године у рукама имао „регистарске књиге логора Јасеновца” у коју су били уписани сви они који су прошли кроз логор од његовог оснивања до распуштања, али да су они (усташе) књиге „спалили прије него што смо напустили Загреб 7. свибња 1945”. Он казује да је, наводно, према тим, „регистарским књигама”, кроз Јасеновац прошло 18.600 затвореника, укључујући и оне који су отпремљени у немачки Рајх, на принудни рад (Geiger 2020, 535).

Ту бројку од 18.600 јасеновачких затвореника (за све време рата) преузима римокатолички свештеник и историчар др Стјепан Разум, водитељ Надбискупског архива у Загребу, члан више хрватских друштава и удружења. По њему и хрватском академику Јосипу Печарићу, са којим је у коауторству објавио књигу под насловом *Разоткривена јасеновачка лаж*, од наведеног броја затвореника, у Јасеновцу је тек њих 1.360 „смртно страдало”, и то „природном смрћу, од тешких обољења или од посљедица најтежих казни и логорске управе”. Разум жели да наметне причу да су у Јасеновцу „најбројнији логораши били сами Хрвати, противници усташког режима” (535–536).

Бројку од 18.600 затвореника преузима и извесни публициста Роман Лељак, који 2018. године објављује и књигу и филм под насловом *Мит о Јасеновцу*. Он у хрватској јавности намеће причу да је у Јасеновцу било тек 1.654 жртве (539).

Тако неки историчари и публицисти у хрватској јавности не само да игноришу историјске изворе, него и пренебегавају

процене броја жртава изношене са релевантних адреса, а, надам се, за жртве рата не признају ни оне које су поменично идентификоване.

Након таквих и сличних сецирања историје и спиновања јавности, појављују се двојица широј хрватској јавности мање познатих истраживача, инжењера рачунарства, др Никола Банић и др Младен Коић, који настоје да докажу да је мрежни попис Јавног предузећа Спомен-подручја (ЈУСП) Јасеновац „масовна пријевара” (Banić i Koić 2020).

У ауторском тексту у *Хрватском тједнику* Н. Банић пише да „на мрежном попису Спомен-подручја Јасеновац постоји много неправилности од којих је најозбиљнија та што се за много особа може показати како заправо уопће нису страдале у Јасеновцу”. Он ту своју „сумњу” образлаже тиме што „за много особа недостају неки кључни податци или постоји више њихових могућих вриједности, што може довести до различитих проблема код покушаја једнозначне идентификације појединих особа”. У прилог оправдања те сумње, помиње човека са именом Јосип Стерн, за кога се на мрежном јасеновачком попису наводи да је рођен 1917. године у Орешцу, да је очево име Марко и да је у Јасеновцу убијен 1941. године. Међутим, како Банић пише, „међу регистрацијским обрасцима затвореника логора Аушвиц постоји један на којем се спомиње Јосип Стерн такођер рођен 1917. у Орешцу, којем је име оца Маркус”. Тај Јосип Стерн, којем је отац Маркус, у Аушвиц је стигао 1942. године. И из тога Банић закључује: „Очигледно је како се ради о истој особи...” (Banić 2016).

Банић и Коић у априлу 2020. године узимају у „обраду” тадашњу бројку мрежног пописа ЈУСП-а Јасеновца од 83.813 поименично наведених жртава, након чега излазе у јавност са следећим „открићима”: да се на том списку налази 1.611 жртава за које није наведено ни име ни презиме; да за 2.919 жртава није наведено име или презиме; да су 17.182 жртве „с именом и презименом, али без имена оца, мјеста или године”; да је за 3.398 жртава „досад поименично показано да нису страдале у Јасеновцу”; да је 1.873 „двоструких, троструких и вишеструких клонова”; да уз име 42.307 жртава стоји да је „непоуздан један од основних података”; и да је 3.671 жртва „у категорији нестали и категорији непознато”. Из таквих „анализа” они извлаче „закључак” да је на јасеновачком

поименичном попису, тобоже, 55.915 „лажних и непоузданих жртава” (Geiger 2020, 542).

Они жртве одбацују и као личност и као број, само уколико нађу да недостаје бар неки биографски податак. А за тим, иначе, како се види, предано трагају, с очигледним циљем да се доведе у сумњу и умањи број идентификованих жртава у Јасеновцу.

Не баве се анализом да ли је било и да ли јесте могуће идентификовати све жртве.

Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1947. године, за прво послератно редовно заседање највишег тела Цркве, Светог архијерејског сабора, подноси извештаје у којем се каже да је по појединим местима на подручју бивше НДХ „истребљено” по 50-80 одсто Срба (Janjić 2018, 27). Сходно таквом обиму страдања, сасвим извесно да за многе жртве није имао ко да да одговарајуће податке.

ИСТРАЖИВАЊА АНТРОПОЛОГА

С обзиром на тако велико страдање у Јасеновцу, после Другог светског рата јавила се потреба меморијализације тога простора. Одлука СУБНОР-а била је да се архитекти Богдану Богдановићу повери израда пројекта споменичког комплекса, са одговарајућим спомеником, на локалитету логора Јасеновац. Он је споменик замислио у облику каменог цвета, образлажући да је цвет узет „као знак вечитог обнављања” (Ostojić 1964).

Одлучено је да се споменички комплекс уреди и споменик подигне у току 1965. године. Вероватно условљеношћу тим термином, СУБНОР Југославије затражио је да се пре тога, у току 1964. године, обаве претходна истраживања на левој обали Саве, у Јасеновцу, и на њеној десној обали, у Доњој Градини. Републичким удружењима бораца Хрватске и БиХ препуштено је да тај посао организују. У склопу ових истраживања, под руководством др Алојза Шерцелја, од 9. до 17. јуна 1964. године, обављена су бушења на гробишту у Доњој Градини, само на претходно обележеним гробницама. Изведено је 130 бушотина на 100 гробница. Већ те бушотине, како је у свом извештају написао др Шерцелј, дале су „довољан увид у садржај, дубину и тип гробница” (Ђурић 2021, 73).

Потом је екипи антрополога – у саставу Вида Бродар, стручни сарадник Института за биологију Универзитета у Љубљани, Антон Погачник, асистент Антрополошког одсека Биотехничког факултета Универзитета у Љубљани, и др Србољуб Живановић, асистент Завода за анатомију Медицинског факултета Универзитета у Новом Саду – дато (само) по пет радних дана да на обе стране реке отворе сонде на неколико масовних гробница и утврде њихов садржај (Živanović 2021, 139). Антрополошка испитивања гробница у Доњој Градини обављана су од 22. до 27. јуна 1964. године. У потоњем извештају антрополога се каже: „Екипа је имала задатак да руководи откопавањем извесног броја сонди које би могле да пруже приближно карактеристичну слику и увид о садржају масовних гробница на овом подручју. Затим нам је био задатак да на терену извршимо инспекцију остеолошких налаза и да прикупимо основне податке о броју жртава на одређену кубатуру, њиховом полу и старости и да евентуално утврдимо знакове који би говорили о природи повреда које би могле бити узрок смрти”.

На крају извештаја напомињу да „ово ископавање и антрополошко проучавање представља само почетни део посла на проучавању масовних гробница логора Јасеновац”. И указују: „Преглед ових сонди, који смо ми отворили, не може дати увида у целокупно стање ствари, јер је познато да постоји око 200 гробница на разним местима међусобно удаљеним и пар километара. Бушотине су показале да је начин сахрањивања био различит и да има гробова са спаљивањем, кувањем итд. Ми смо овог пута отворили сонде само тамо где су бушотине показале да има скелетног материјала и због недостатка времена и могућности проучавали смо само један мали део терена” (IAB, 1885, VL-934).

Три месеца касније, од 22. до 27. септембра 1964. иста екипа радила је на атрополошким испитивањима гробница у Јасеновцу. Пошто овде нису претходно вршена пробна бушења, њен задатак је био „да изврши ископавање неколико сонди на терену некадашњег концентрационог логора Јасеновац да би се по могућности утврдила локализација извесних масовних гробница, као и да би се утврдио приближан број жртава сахрањених у гробницама...” По окончању предвиђених радова, антрополози састављају извештај, у којем, такође, напомињу да и ово истраживање треба да представља „само

почетак радова” (IAB, 1885, BL-934).

Пре него што ће започети истраживања у Јасеновцу, др Србољуб Живановић затражио је од Председништва СУБНОР-а БиХ да се ископавања наставе и следеће године. Али, одговор је био да „радови у идућој години не долазе никако у обзир, јер се читаво подручје уређује и то све мора бити готово до 1965. године” (IAB, 1885, BL-934).

Започети радови никада нису настављени. А извештаји антрополога објављени су, први пут у целини, тек после 28 година, по распаду Југославије, 1992. године, у зборнику историјских списа и других публикација *Catena mundi* (Brodar 1992, 766–786).

На другој међународној конференцији посвећеној Јасеновцу, одржаној у Бања Луци 2000. године, др Србољуб Живановић казује: „Све време је комисија антрополога била под притиском власти да се смањи број жртава и да буде што је више могуће мањи. Било каквим прорачунавањима број жртава није могао да се смањи испод 700.000 – па је комисија предложила да се изврше систематска истраживања на целој површини са масовним гробницама у дужини отприлике 12,5 километара са ширином од око 4,5 километара” (Živanović 2021, 178).

Ни до таквих или било каквих других истраживања никада није дошло.

Пошто је исте – 1964. – године дошло и до (непотпуног) пописа жртава и до делимичне ексхумација тела жртава рата на подручју највећег концентрационог логора, у јавном дискурсу, публицистици и историографији углавном су, као релевантни, узимани само подаци добијени пописом, и то уз недовољно истицање чињенице да је попис и од онога ко га је организовао и био покровитељ, од државе, оквалификован као – непотпун.

Једно је попис жртава рата, друго је ексхумација тела жртава рата!

Историчар Хрватског института за повијест Владимир Гајгер каже да је бројка од 700.000 жртава логора Јасеновац „мегаломанска”, али да је до данас она остала, „унаточ свему, свепристуна и једино прихватљива у одређеним круговима”. Он кроз свој научни рад о Јасеновцу поручује да су Међународна комисија за утврђивање истине о Јасеновцу, основана 2000. године у Бања Луци (у којој ниједан њен члан није са подручја бивше Југославије) и њен председник

академик Србољуб Живановић „најупорнији у промицању суманутих навода о логору Јасеновац”. И на то додаје: „Живановићева `истина о Јасеновцу`, `потврђена` 25. свибња 2011. Декларацијом о геноциду над Србима, Јеврејима и Ромима у Другом светском рату Међународне комисија за утврђивање истине о Јасеновцу је, најблаже речено, болесна” (Geiger 2013, 232). А, иначе, према тој декларацији, усташе су у Јасеновцу и у Доњој Градини убиле више од 700.000 Срба, 23.000 Јевреја и 80.000 Рома (232–233).

Ипак, у истом чланку Гајгер констатује да у истраживању људских губитака у Другом светском рату, па и броја жртава логора Јасеновац, „проблем је најчешће не само помањкање изворних докумената и вјеродостојних показатеља него и `добре воље`, па и `здравог разума` да се одређена питања ваљано обраде” (234).

С настанком нове, самосталне хрватске државе, доласком на њено чело Фрање Туђмана, односно доласком на власт његове ХДЗ, отворено тече процес рехабилитације НДХ. Поред осталог, подижу се споменици и именују улице по челницима усташке државе. Тако, усташком идеологу и једном од оснивача усташког покрета – творцу нацистичког плана „за решавање српског питања у Хрватској”, по којем је предвиђено: једну трећину убити, другу протерати, трећу покатоличити, Милу Будаку споменик је подигнут у његовом родном Светом Року, а улице по њему именоване су широм Хрватске; заповеднику усташке Црне легије Јури Францетићу споменик је подигнут у Слуњу... Тек када је Хрватска требало да приступи Европској унији (ЕУ), и ради тога од ње захтевано да се прилагоди „европским стандардима сећања”, на почетку XXI века, тадашња хрватска влада премијера Иве Санадера затражила је да се споменици Будака и Францетића уклоне и да се приступи преминовању улица названих по усташком министру образовања (56).

А онда, по пријему у ЕУ, наставља се рехабилитација усташке државе и њених предводника: за усташког поглавника Анту Павелића држи се „миса задушница” (Srna 2011); Хрватска државна телевизија снима серију о НДХ (Štrbac 2021)...

С обзиром на тако стваран амбијент, израелски историчар, специјализован за изучавање историје холокауста, др Гидеон Грајф констатује да постоји велика разлика у

суочавању савремене Немачке са злочинима из Другог светског рата, насупрот негирању геноцида у НДХ присутном у данашњој Хрватској. „То је тужна реалност, јер ако неко није у стању да прихвати своју одговорност, ту нема места напретку у будућности. Неопходно је увек бити веран истини и чињеницама. Историја и политика се не смеју мешати”, каже Грајф (Bukvić i Sretenović 2021).

ИДЕНТИТЕТ ЖРТВЕ

Сваки човек је јединствено и непоновљиво биће – указивао је на то српски патријарх Павле (Janjić 2020, 16). Самим тим, сваки човек заслужује да се поштује његов идентитет. Непримерено је човека сводити само на број. А још трагичније је када се човек брише и као број. Управо тако чине они који би да умање злочин геноцида.

Ако се из неких разлога не сазна идентитет жртве (а то је најчешће из разлога што није имао ко да саопшти пуно име и презиме и другу идентификациону чињеницу жртве), то не значи да она не постоји, и да је због тога потребно брисати је и као број.

Поготово што је сасвим извесно да се никада неће сазнати тачан број жртава, па самим тим ни имена жртава. У томе се сви слажу. Како је већ наведено, Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, још 1946. године, напомињала је да се „никада неће моћи утврдити тачан број жртава, које је прогутао Јасеновац”. После више од шест деценија ЈУСП Јасеновац такође саопштава: „Унаточ великом броју различитих расположивих извора, који се међусобно надопуњују или пак конфронтирају, морамо истакнути чињеницу да никада неће бити могуће утврдити посве тачан број и све особне податке за све особе уморене или умрле у јасеновачким логорима” (*Arhiv Jugoslavije* 2007, 8). Исто то констатује и Музеј жртава геноцида у Београду, на страници своје интернет презентације, напомињући: „Полазимо од тога да сви схватамо како коначне чињенице о жртвама никада неће до краја бити утврђене” (MŽG 2021). И Фрањо Туђман утврдио је да се не може установити тачан број жрава у Јасеновцу, и из овог разлога: „С обзиром на понављане тврдње да је голем број јасеновачких жртава

бацан у Саву – што би такођер имало бити разлогом зашто се не може утврдити број...” (Tudman 1989, 326). Или кад каже: „Више нема ни разлога ни могућности да се устраје на бројци укупних демографских губитака као да су то биле изравне ратне жртве” (329).

Један до разлога зашто се не може утврдити тачан број жртава јесте и тај што су усташе имале разрађен систем затирања трагова жртава: и према сведочењу Љубе Милоша, једног од команданата логора у Јасеновцу, објављеног у поменутој италијанској књизи, већина жртава у логор су довођене без икакве писане одлуке, они нигде нису регистровани и одмах су убијани. А и саме књиге у које су неки похапшени људи уписани на крају рата усташе су запалиле. Трагична чињеница, коју би баштиници тековина НДХ да забашуре, јесте и та да су усташе почетком 1942. (у близини „Цигларе”) саградили посебну пећ за спаљивање људи, тзв. „Picillijevу пећ”, коју су после три месеца порушили (Zemaljska komisija Hrvatske 1946, 12; Adriano – Cingolani 2011, 259).

Последице геноцида није могуће сагледати ни зато што се оне не исказују само по броју жртава, јер, како рече бивши митрополит загребачко-љубљански Јован, ко може, између осталог, да установи „број нерођене деце која су на зверски начин побијена, али и деце која је требало да буду рођена од деце која су страдала” (Catena mundi 1992, 767).

Сама чињеница да није могуће утврдити тачан број жртава указује на њихову масовност!

Морални дуг је да се учини све што је могуће да се сазнају имена жртава. Али, пошто то није могуће, преостаје да се установи бар реална процена броја жртава.

Дакле: и имена жртава (ако је могуће да се сазнају) и реална процена броја жртава!

ЗАКЉУЧАК

Масовност злочина на подручју НДХ – услед чега за многе жртве није имао ко да приложи основне идентификационе податке – и од усташа разрађен систем затирања трагова жртава у систему концентрационих логора

Јасеновца јесу главни разлози што није могуће утврдити тачан број жртава рата у највећем концентрационом логору у Европи за време Другог светског рата који није био под директним надзором нацистичке Немачке.

Имајући идеолошки приступ и према жртава рата, југословенске комунистичке власти нису ни хтеле ни успеле да попишу све жртве. Државни попис 1964. године оцењен је као „непотпун и да нема потребан ниво квалитета”. Али, и поред тога, његови резултати, иако непотпуни, коришћени су од оних који су настојали да што мањим покажу страдање на подручју НДХ, а самим тим и у Јасеновцу, као – коначни резултати.

У хрватској историографији, публицистици и уопште у јавном дискурсу приметна је тенденција умањивања броја ратних жртава, поготово у Јасеновцу. На тај начин, уз друге процесе ревизије историје, рехабилитује се клерофашистичка НДХ.

Број жртава умањује се чак и испод броја поименично идентификованих жртава.

Свако људско биће, а самим и свака жртва заслужује поштовање њеног идентитета, да буде означена својим именом и презименом, и других идентификационим подацима. Тиме се намеће морална обавеза да се истакне идентитет сваке жртве. Наравно, уколико је то могуће сазнати. Међутим, уколико није могуће да се сазна идентитет жртве, то није основ за било какво оправдање да се та жртва брише чак и као број. А управо таквог чињења има од оних који би да прикажу што мање страдање у НДХ, посебно у Јасеновцу.

Неоспорна је чињеница, да ће многе жртве рата, услед разних околности, остати неидентификоване. Зато се, осим настојања да се оне идентификују, кад је то могуће, намеће потреба да се установи и реална процена броја страдалих и у Јасеновцу, и свугде.

РЕФЕРЕНЦЕ

Arhiv Jugoslavije, fondovi „Popis žrtava rata 1941-1945” (signatura: AJ, 179) i „Savez udruženja boraca NOR-a”.

Bakić, Mitar. 1945. *Jugoslavija mora dobiti pravičnu naknadu za ratna pustošenja*. Beograd: Borba.

- Borba. 1950. „Za što bolji uspeh popis žrtava Narodnooslobodilačkog rata“. 19. januar: 2.
- Brodar, Vida, Anton Pogačnik, Srboljub Živanović, 1992. „Izveštaj antropologa o grobovima u Jasenovcu“. U *Catena mundi*, knjiga I. Prir. Predrag R. Dragić Kijuk, 766-786. Kraljevo: Ibarske novosti; Beograd: Matica Srba i iseljenika Srbije.
- Bukvić, D., i M. Sretenović. 2021. „Nacionalnim pamćenjem protiv revizije istorije“. *Politika* (Beograd), 12. decembar: 9.
- Bulajić, Milan, 1994. „Jasenovački mit Franje Tuđmana.“ Beograd: Stručna knjiga.
- Vučelić, Milorad, 1990. „Duh NDH.“ *Politika* (Beograd), 25. februar: 5.
- Dragišić, Petar. 2021. „Ustaše u bugarskim dokumentima.“ 6. septembar. Poslednji pristup: 22. 12. 2021. <https://stellapolarebooks.com/2021/09/06/%d1%83%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%88%d0%b5-%d1%83-%d0%b1%d1%83%d0%b3%d0%b0%d1%80%d1%81%d0%ba%d0%b8%d0%bc-%d0%b4%d0%be%d0%ba%d1%83%d0%bc-%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b8%d0%bc%d0%b0-%d0%bf%d0%b5%d1%82%d0%b0%d1%80/>.
- Đurić Mišina, Veljko. 2021. *Iskopavanja u Jasenovcu 1964. godine: Studija slučaja svedočenja dr Srboljuba Živanovića*. Beograd: izdanje autora.
- Živanović, Srboljub. 2021. *Jasenovac: nepokajani genocid*. Beograd: Pešić i sinovi.
- Žrtve rata 1941-1945: Popis iz 1964. godine, 1992. Beograd: Savezni zavod za statistiku.
- Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, 1946. *Zločini u logoru Jasenovac*. Zagreb. Fototipsko izdanje, 2013. Banja Luka: JU Spomen područje Donja Gradina.
- Fototipsko izdanje. 2013. Banja Luka: JU Spomen područje Donja Gradina.
- Zemaljski odbor Saveza boraca NOR-a Bosne i Hercegovine, pov. broj 10/49, Sarajevo, 28. novembar 1949. god. Dopis za popis žrtava rata oblasnim, sreskim i gradskim odborima Saveza boraca. AJ, fond br. 297, fasc. br. 25

- Istorijski arhiv Beograda, fond „Zbirka memoarske građe i Banjičkog logora” (signatura: IAB, 1885, BL-934).
- Janjić, Jovan, 2020. Izdržimo na uzanom putu. Beograd: Vukotić media.
- Janjić, Jovan. 2018. Srpska crkva u komunizmu i postkomunizmu (1945-2000). Beograd: Novosti.
- Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. 1848. Generalna skupština Ujedinjenih nacija: Rezolucijom br. 260A (III), 9. decembra 1948. godine.
- Muzej žrtava genocida (Beograd). 2021. „Popis žrtava rata 1941-1945.” <https://www.2.muzejgenocida.rs/popis-zrtava-rata-1941-1945>.
- Ostojić, Stevo. 1964. „Cvet iznad Jasenovca.” *Politika* (Beograd), 17. novembar: 10.
- Poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac 1941-1945. 1. izdanje. 2007. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac.
- Politika (Beograd). 1961. „Govor predsednika Tita“, 5. jul: 1-6.
- Politika (Beograd). 1950. „Prikupljanje podataka o žrtvama rata počinje u Beogradu 29. ovog meseca“. 26. januar: 3.
- Politika. 1964. „SR Nemačka nema nikakvu moralnu legitimaciju za bilo kakve postupke protiv bivših boraca.“ 12. mart: 4.
- Politika. 1950.a. „U Bosni i Hercegovini počeo popis žrtava rata.“ 26. januar: 3.
- Srbi u memoarima Hermana Nojbahera. 2007. Priredio Nikola Živković. Beograd: Jasen. Horstenau, Glez fon, 2007. *Između Hitlera i Pavelića. Preveo sa nemačkog Nikola Živković*. Beograd: Nolit.
- Cvetković, Dragan. 2019. „Geostatistička analiza ljudskih gubitaka u koncentracionom logoru Jasenovac.“ *Istorija 20. veka*, god. 37, 1/2019: 93-120. DOI: <https://doi.org/10.29362/ist20veka.2019.1.cve.93-120>
- Štrbac, Savo. 2021. „NDH na HRT-u i jedne stare novine.” *Politika* (Beograd), 29. novembar. Adriano, Pino – Giorgio Cingolani, 2011. *La via dei conventi. Ante Pavelić e il terrorismo ustascia dal Fascismo alla Guerra Fredda*. Milano: Mursia.
- Banić, Nikola. 2016. „Zastrašujuće manipulacije uprave Jaseno-

- вса.” *Hrvatski tjednik*. 14. siječnja. Последњи преглед: 24. 12. 2021. <https://www.hkv.hr/hrvatski-tjednik/22397-n-banic-zastrasujuce-manipulacije-uprave-jasenovca.html>.
- Banić, Nikola i Mladen Kojić. 2020. „Jasenovački mit u ‘dobrom’ društvu Kominterne”, *Hrvatski tjednik* (Zadar), br. 813, 23. travanj: 17–19.
- Vuković, Tomislav. 2014. „Ideologijska i dnevno-politička uloga jasenovačkoga mita” (intervju sa Mladenom Ivezićem). *Glas Koncila* (Zagreb), br. 2092, 27. srpanj: 6–7.
- Geiger, Vladimir. 2013. „Brojdbeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac, 1941. – 1945. (procjene, izračuni, popisi)”, *ČSP*, br. 2: 211–242.
- Geiger, Vladimir. 2020. „Pitanje broja žrtava logora Jasenovac u hrvatskoj i srpskoj historiografiji, publicistici i javnosti nakon raspada SFR Jugoslavije – činjenice, kontroverze i manipulacije”, *ČSP*, br. 2: 517–587. DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v52i2.11253>.
- Srna. 2011. „Bastašić: NDH sve više prisutna u Hrvatskoj.” 2. februara, 2011. <https://jadovno.com/bastasic-ndh-sve-vise-prisutna-u-hrvatskoj/#.YcHdIcnMLIU>.
- Tuđman, Franjo. 1989. *Bespuća povijesne zbiljnosti*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Jovan Janjić*

Institute for Political Studies, Belgrade

**REHABILITATION OF NDH
BY REDUCING THE NUMBER OF VICTIMS IN
JASENOVAC****

Resume

Unlike Germany, which in many ways expressed and took responsibility for the Second World War - through statements of its representatives, payments of reparations and material satisfaction to war victims, but also in various symbolic ways (paying tribute to victims), the most famous of which is In 1971, when her then Chancellor Willy Brant, during an official visit to Poland, knelt in front of a monument to Poles killed in World War II as victims of Nazism - Croatia avoids responsibility for crimes, especially the genocide of the Independent State of Croatia (NDH). of Nazi Germany. Unlike Germany, which in many ways expressed and took responsibility for the Second World War - through statements of its representatives, payments of reparations and material satisfaction to war victims, but also in various symbolic ways (paying tribute to victims), the most famous of which is In 1971, when her then Chancellor Willy Brant, during an official visit to Poland, knelt in front of a monument to Poles killed in World War II as victims of Nazism - Croatia avoids responsibility for crimes, especially the genocide of the Independent State of Croatia (NDH). of Nazi Germany.

Keywords: World War II, Independent State of Croatia (NDH), Jasenovac, genocide, crimes, victims

* E-mail address: jovanradj@gmail.com.

** Овај рад је примљен 17. јануара 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 31. марта 2022. године.